

MEHMET ÂKİF'İN ŞİİRİNDE KAVLÎ DUA

THE ORAL PRAY IN THE POEMS OF MEHMET AKİF

Dr. Sinan ÇİTÇİ*

Özet

Kelime anlamı olarak “istemek” mefhumunu ifade eden dua; istilahî olarak ihtiyaç diliyle, istidat diliyle ve şuur sahibi varlıkların diliyle Allah’a yalvarmak anlamlarına gelir. Cin ve insan gibi şuurlu varlıkların duası da “fiilî” ve “kavlî” olmak üzere ikiye ayrılır. Mehmet Akif’in şiirlerinde bu dua çeşitlerinin hemen hepsiyle Allah’a yalvarıldığını görürüz. Bununla birlikte onun en önemli duaları kavli olanlardır. Akif’in kavli dualarını da üçe ayırabiliriz. Bunlar: küçük, şahsî ve dünyevî işler için yapılan dualar; Türk milleti ve âlem-i İslam için yapılan dualar ve şairin mistik yönüne tercüman olan aşk-ı ilâhînin ifadesi mahiyetindeki dualardır. Fakat onun en lirik duaları, ilâhî aşkı terennüm ettiği manzumelerindedir.

Anahtar Kelimeler: fiilî dua, kavli dua, şahsî dua, millî dua, ilahî dua.

Abstract

The word "dua" which means to pray states the concept of "to ask". In terminology it means to pray Allah through the languages of conscious creatures, and the language of the need and the capacity. The pray of conscious creatures such as jinn and humans falls into two, the actual pray and the kavli which means to voice what you are actually asking for. We can see in the Poems of Mehmet Akif that he prays to Allah through all these types of prayer. In addition, his most important prayers are the kavli ones. We can divide his kavli prayers into three. These are the small personal earthly prayers: and prayers that are for the Turkish nation and the entire Muslim world and the prayers that reflects his mystical side that embody and translates his divine love: Hiowever his most lyrical prayers are in the poems that he chants the divine love.

Key words: actual pray, oral pray, personal pray, national pray, mystical pray.

* Meçnikov Millî Üniversitesi, Ukrayna

Kelime anlamı olarak Arapçada “çağırma”, “yalvarma”, “davet etme” ve “gönderme” anlamlarına gelen “daâ”dan türemiş olan “dua”,¹ istilahî olarak Allah’a yalvarıp yakarma, tazarru ve niyaz ile birtakım isteklerde bulunma anlamlarına gelir.² “Dua”nın Türkçedeki “dava”, “davet”, “iddia” ve “dâî” kelimeleriyle de etimolojik menşee birliğin ötesinde derin bir anlam ilgisi vardır.

Sathî bir nazarla bakıldığında iki tür duanın olduğu görülür. Bunlardan ilki dertlere deva, borçlara eda, hastalara şifa arayan avamın duası; diğeri ise Allah’a âşik bir kalbin yani onunla söyleşmekten, onunla bulunmaktan ve onun huzurunda durmaktan zevk duyan havassın duasıdır.³ Fakat dua meselesine daha şumûllü bakan İslamî gelenek; acz u fakrın sadece insanoğluna ait olmadığından, bilakis bütün mahlûkatın her halükârda Allahu Teâlâ’ya muhtaç olduğundan hareketle ve Kurân ve Sünnetten topladıkları delillerle⁴ bütün kâinatın bir zikirhane ve bütün mahlûkatın da Allah’a tazarru ve niyazda bulunan varlıklar (zâkir) olduğunu düşünmüştür. Bu anlamda dua; istidat diliyle, ihtiyaç diliyle ve melek, cin ve insan gibi şuur sahiplerinin diliyle olmak üzere temel olarak üçe ayrılır. İstidat lisanıyla yapılan duanın en güzel örneği tohumlardır. Tohumlar kendi kabiliyetlerinin diliyle neşv ü nema bulmak, sümbüllenmek ve ağaç olmak ister. Yani su, toprak, sıcaklık ve ışığın bir çekirdek etrafında toplanması, o çekirdeğin ağaç olmasının istenmesidir. O nedenle eskiler: “Esbâbın içtimai, müsebbebin icadına bir duadır.” demişler. İhtiyaç diliyle yapılan dua ise canlılara ait bir duadır. Bütün canlıların iktidar ve ihtiyarları dâhilinde olmayan ihtiyaçları, kendileri adına bir nevi dua hükmüne geçer. Çatlayan toprağın ve sararan otların yağmur talep etmesi, yumurtaların civciv olmak için tavuğun hararetine muhtaç olması ve kendilerini ifadeden mahrum olan bebeklerin anne sütüne olan ihtiyaçları bu türden bir duadır. Üçüncü tip dua ise daha çok cin ve insan gibi irade ve mükellefiyet sahibi olan şuurlu varlıkların duasıdır. Fakat bu dua da fiilî ve kavî olmak üzere ikiye ayrılır. Çocuk sahibi olmak için evlenmek, hastalıktan kurtulmak için tedavi olup ilaç kullanmak, ekin elde etmek için tarlayı sürmek, muvaffakiyet için çalışmak, zafer için askeri teçhiz etmek gibi sebeplere teşebbüs etmek birer fiilî duadır.

Sarılmadan en ufak bir işinde esbâba,
Muvaffakiyete imkân bulur musun acaba?
Hamâkatin aşılıyor hadd-i i’tidâli, yeter!

¹ Ferit Devellioğlu, “dua” maddesi, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., 11. Baskı, Ankara 1993.

² M. Orhan Okay, “Duanın Şiiri”, *Türk Dili*, Ankara 1986, c. LI, sayı: 420, s. 504.

³ Alexis Carrel & Ali Şeriatî, (Çev: Kerim Güney), *Dua*, Bir Yay., İstanbul 1983, s. 31-32.

⁴ *Kur’ân-ı Kerim*, İsrâ: 44.

Ekilmeden biçilen tarla nerde var? Göster! (s. 231)⁵

Bütün bunları yaptıktan sonra, deryada bir tahta parçasına tutunmuş adam misali acizliğinin şuurunda, kalbin bütün huşu ve huduuyla ve duanın adabına⁶ riayetle ellerini dergâh-ı ulûhiyete kaldırıp müspet manada* tazarru ve niyazda bulunmak ise kavî duadır.⁷ Halkın “dua” ile kastettiği meşhur dua budur. İstiklâl şairimiz Mehmet Akif, matlup olan neticenin hâsıl olması için bu iki duanın birlikte yapılması gerektiğine inanır.⁸

Mehmet Akif’in şiirinde bu üç nevi duayla da karşılaşmak mümkündür. Özellikle *Gölgeler* kitabındaki “Gece” ve “Secde” şiirlerinde bütün mahlûkatın “rengârenk bir ubudiyetle” yani istidat ve ihtiyaç lisanlarıyla cezbeyle gelmiş zikir ve dua ettiklerini anlatır. *Safahat*’ın başka yerlerinde de bu tür dualarla karşılaşırız. Akif’in fiilî duaya verdiği önemi anlayabilmek için de “Durmayalım”, “Azim”, “Fatih Kürsüsünde”, “Alınlar Terlemeli”, “Umar mıydın”, “Azimden Sonra Tevekkül” gibi müstakil şiirlerine ve müteferrik mısralarına bakmak gerekir.

Mevzumuzun mihrini teşkil eden Akif’in şiirlerindeki kavî dua⁹ da üç şekilde karşımıza çıkar. Bunlar: küçük, şahsî ve dünyevî işler için yapılan dualar; Türk milleti ve âlem-i İslam için yapılan dualar ve Akif’in mistik yönüne tercüman olan aşk-ı ilâhînin ifadesi mahiyetindeki dualardır.

Manzumelerinde cemiyet hayatını bütün yönleriyle resmeden Akif, bu cemiyetteki sıradan insanların günlük yaşayışları içinde yaptıkları dualara da yer verir. “Fatih Camii”nde sıra dağlar gibi muhkem bir vaziyette saf tutan cemaat, namazın

⁵ Metinde kullanılan sayfa numaraları bu kitaba aittir. Mehmet Akif Ersoy, *Safahat* (*Safahat*’ı Teşkil Eden Yedi Kitabın Tam Metni İle *Safahat* Dışında Kalmış Bir Kısım Şiirleri), (Haz: M. Ertuğrul Düzdağ), İnkılâp Yayınları, 29. Baskı, İstanbul 2003, XVI+115+587 s.

⁶ İmam Gazâlî, kavî duanın kabul olabilmesi için on adaba riayet etmek gerektiğini söyler. (İmam Gazâlî, mütercim: Ahmed Serdaroğlu, *İhyâu Ulûmî'd-Dîn*, c. 1, Bedir yay., İstanbul 1974, s. 877-887.

⁷ Dua kelimesiyle genellikle müspet istekler ifade edilir. Kahr, celal ve lanet ifade eden isteklere ise beddua denilir.

⁸ Şadi Eren, *Kur’ân’da Dua İklîmi*, Yeni Akademi yay., İstanbul 2006, s. 17-21.

⁹ 25 Kânunusani 1328 Cuma günü Fatih Camiinde îrâd ettiği mevzede bu hususla ilgili olarak şunları söyler: “Pekâlâ. Bu dualar nedir? Hani biraz evvel ‘Salaten Tüncina’ okuduk. Bunların aslı yok mu? Tesiri yok mu? Hay hay var. Fakat düşünmeliyiz: Dua nedir? Dua Allah’a rücûdür. Yani evâmîr-i İlahiyeye Cenab-ı Hakk’ın gerek Kur’aniyle, gerek Peygamberinin lisanıyla, sünnetiyle tebliğ ettiği evâmîr-i İlahiyeyi inkıyad etmemek yüzünden mutazarrır olan insanlar tekrar Allah’a rücû ederse, Allah’ın gösterdiği yolu tutarsa dua makbul olur. Başka türlü kabulüne imkân yok.” (İsmail Hakkı Şengüler, *Açıklamalı Mehmed Akif Külliyyatı*, Hikmet Neşriyat, c.9, İstanbul, s. 204-205). İstiklâl Harbi yıllarında Kastamonu kazalarında îrâd buyurduğu mevzelerinde de aynı hususa vurgu yapar; Asr-ı Saadetten ve Hz. Peygamberin hayat-ı seniyyelerinden verdiği örneklerle iddiasını teyit eder (İsmail Hakkı Şengüler, *Açıklamalı Mehmed Akif Külliyyatı*, Hikmet Neşriyat, c.9, İstanbul, s. 330).

⁹ Dua kavramını, Orhan Okay’ın yaptığı gibi şairin Allah huzurunda niyaz, sığınma, hitap, soru, acz gibi dua ile ilgili olabilecek bütün duygu ve davranış şekillerinin ifadesi anlamında değil de sadece isteme anlamında kullanıyoruz. Zira diğer mefhumları da işin içine katacak olursak mevzuun, bir makalenin sınırlarını aşacağını düşünüyoruz (M. Orhan Okay, *Mehmed Âkif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ yay., Ankara 1989, s. 124).

sonunda “huşua müstağrak” bir şekilde ellerini semaya kaldırır. Akif, bu cemaatin ne tür taleplerde bulunduğundan bahsetmez. Fakat cemaatin, halktan insanlar olması, dualarının da avamın duası olduğunu akla getirir. “Hasta”daki veremli çocuğun tebdil-i hava bahanesiyle kendisini mektepten uzaklaştıran müdür ve mubassırı Allah’a havale etmesi de bu türdendir. Akif’in en samimi ve tahassür dolu dualarından birisi de “Seyfi Baba”dadır. Hasta dostunu ziyaret eden şair, ayrılırken bu “fakir âdemi” sevindirmek için elini cebine atar; fakat kesesinde tek onluk bile bulamayınca şöyle feryat eder:

O zaman koptu içimden şu tehassür ebedî:

Ya hamiiyetsiz olaydım, ya param olsa idi! (s. 63)

Emevilerden Hişam bin Abdülmelik’in ahd-i saltanatında yaşayan “Dirvas” da halifeye hâcetini arz etmeden önce dua eder. Bu duanın da mâhiyetini bilmiyoruz. Fakat Hz. Musa’nın Firavun’un huzuruna çıkacağı zaman Allah’tan göğsüne inşirah vermesini, işini kolaylaştırmasını ve dilinin bağını çözmesini istediği duasının¹⁰ olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü bugün pek çok camide vaizlerin mevzelerinin mukaddimesi olarak duyduğumuz bu dua, İslam tarihinde önemli meselelerin izahından önce okunması bir gelenek hâline gelen dualardandır. “Ahiret Yolu”nda ise dua, dinî merasimin bir parçası olarak karşımıza çıkar. İmam efendi önce mevtanın evinde, cenaze namazını müteakip de musalla taşının önünde merhumun ruhu için dua eder. “Necid Çöllerinden Medine’ye” şiirinde de Akif’in şahsî bir duasıyla karşılaşırız. İki aydır gece gündüz demeden çölün vahşi yılanları arasında yol alan şair, kavurucu sıcaıklardan kemiklerinin bile yandığı bu sahrada şöyle dua eder:

Yok mu, ey bağı yanık çöl! Ebedî pâyanın?

Nerdedir vâhâsı, yâ Rab, bu serâbistânın?

...

Bir ılık gölge, İlahî... O da olmazsa eğer,

Kalmıyör sâhil-i maksûda vusûl imkânı. (s. 308)

Hayatının son yıllarında Akif’in şahsî dualarının şiire daha fazla aksettiği görülür. 1935 Ağustos’unda İstanbul’a dönerken yazdığı bir “Kıt’a”da tarihin şanlı devirlerinden birinde yaşamak istediğini dile getirir.

Virânelerin yasçısı baykuşlara döndüm.

¹⁰ Kur’ân-ı Kerim, Taha: 25-28.

Gördüm de hazânında bu cennet gibi yurdu.
 Gül devrini bilseydim onun bülbül olurum;
 Yâ Rab beni evvel getireydin ne olurdu? (s. 543)

Yine aynı yıl içinde yazdığı “Resmim İçin”de maddî ve manevî rahatsızlıklarının altında inleyen bir insanın Rabbinden ölüm temennisinde bulunduğunu görürüz.

Daha bir müddet eminim ki hayatın yükünü,
 Dizlerim titreyerek çekmeye mahkûmum ben.
 Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağımlı,
 Bana çok görme, İlâhî, bir avuç toprağımı! (s. 544)

Örneklerde de görüldüğü gibi Akif’in manzûmeleri içinde küçük, şahsî ve dünyevî işler için yapılan dualar oldukça sınırlıdır. Bunların büyük çoğunluğu *I. Safahat*’ta cemiyet hayatını resmeden manzumelerde karşımıza çıkar. Bu hüküm, Akif’in şahsî hayatında bu türden duaların olmadığı anlamına gelmez. Bilakis Nurettin Topçu’nun da ifade ettiği¹¹ gibi onun hayatının önemli bir kısmı çile ve duayla geçmiştir. Mısır’daki ihtiyarî sürgün yıllarında, hususî dostlarından Yozgatlı İhsan Efendi’ye: “Ey bana gurbet elleri on senedir aşına kılan İhsan Efendi! sana bir ananın, bir babanın evladına duası gibi dualar ediyorum.” diyen¹² şair; Fuad Şemsi, Mahir İz, Şefik Kolaylı, Kuşçubaşı Eşref Sencer ve kızı Suad’a yazdığı mektuplarını da genellikle “Cenab-ı Hakk’ın sıyânetine emanet ol!” şeklinde dua cümleleriyle bitirir.¹³ Hutbelerinin sonunda, mektuplarının nihayetinde, manzumelerinin arasında ve hususî sohbetlerinde şahsî dostlarına yaptığı dualar, onun hayatında duanın önemli bir yer tuttuğunu gösterir. Bununla birlikte sanatını, milletinin ve âlem-i İslam’ın meselelerine hasrettiği dönemde yazdığı manzumelerinde şahsî dualara pek yer vermez.

Akif’in manzum duaları içinde en önemli yeri Türk milleti ve âlem-i İslam için yaptıkları tutar. Çünkü yıkılış devrinin destan şairinin bundan daha önemli bir meselesi yoktur. “Şark” şiirinde de ifade ettiği gibi âlem-i İslam’ın karşı karşıya kaldığı problemlerin başında cehalet, fakr u zaruret, ayrılık sevdası, tembellik ve duygusuzluk gelir. Bu hastalıklar İslam dünyasının maddî ve manevî esaretine sebebiyet vermiştir.

¹¹ Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, Hareket yay., İstanbul 1970, s. 34.

¹² M. Ertuğrul Düzdâğ, *Mehmed Âkif Mısır Hayatı ve Kur’ân Meâlî*, Şûle yay., 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 301.

¹³ İsmail Hakkı Şengüler, *Açıklamalı Mehmed Akif Külliyyatı*, Hikmet Neşriyat, c.9, İstanbul, s. 357-558.

Akif hayatı boyunca bir taraftan bu illetlerle mücadele ederken diğer taraftan da bu meşum inhitattan kurtulmak için ağlayıp inlemiş, feryat edip dua etmiştir. “Hüsrân”da hayatına hâkim olan bu feryadı şiirine de aksettirdiğini söyler. Şimdi mısralara bürünmüş olan bu feryat ve dualarını görmeye çalışalım. “Tevhîd Yahud Feryad”da mümince bir ahlakla herkes için merhamet isterken kâfirlere daha fazla merhamet edilmesini ister.

Mü'minlere imdâda yetiş merhametinle,

Mülhidlere lâkin daha çok merhamet eyle: (s. 19)

Çünkü müminlerin dünyaya ait fânî ve sınırlı lezzetlerden mahrumiyetine mukabil kâfirler ötenin ebedî ve sınırsız zevklerinden mahrum kalacaklardır. İşte bu durum, manastırın önünde gördüğü pîr-i fânî bir Hıristiyan karşısında Hz. Ömer'i ağlattığı gibi Akif'i de feryat ettirir.

“Acem Şahı”, “İstibdat” ve “Hürriyet” gibi müstakil manzumeleriyle istibdada açıkça düşman olduğunu gördüğümüz Akif, “Süleymaniye Kürsüsünde” II. Meşrutiyet'in ilanını büyük bir sevinç ve ümitle karşılar ve ellerini kaldırarak:

Yurdumun gülmeyen evlâdını artık güldür... (s. 157)

niyazında bulunur. Aynı manzumenin – mevizenin de denilebilir – sonunda ise daha şumûllü bir dua yapar:

Ya İlahî bize tevfikini gönder...

- Âmin!

Doğru yol hangisidir, millete göster...

- Âmin!

Rûh-ı İslâm'ı şedâid sıkıyor, öldürecek.

Zulmü te'dîb ise maksûd-ı mehîbin, gerçek,

Nâra yansın mı berâber bu kadar mazlûmîn?

Bî-günâhız çoğumuz... Yakma İlahî!

- Âmin!

Boğuyor âlem-i İslâm'ı bir azgın fitne,

Kıt'alar kaynayarak gitti o girdâb içine!

Mahvolan âileler bir sürü ma'sûmundur,

Kalan âvârelerin hâli de ma'lûmundur.

Nasıl olmaz ki? Tezelzül veriyor Arş'a enîn!

Dinsin artık bu hazin velvele yâ Rab!

- Âmin!

Müslüman mülkünü her yerde felâket vurdu...

Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu!

Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek Şer'-i mübîn;

Hâksâr eyleme yâ Rab, onu olsun...

- Âmin!

Ve'l-hamdu li'l-lâhi Rabbi'l-âlemîn... (s. 171-172)

Balkan Harbi münasebetiyle yazılmış manzumeleri ihtiva eden “Hakkın Sesleri”nde ise bir taraftan yaşanan acı hâdiselerin tesiriyle çılgına dönüp Allah’a hesap sorarcasına isyan ederken¹⁴ diğer taraftan da ondan “bu uğursuz gecenin sabahını, biçarelerin felahını” ve tutuşturulan yangını söndürecek “ezelî nefha”sını ister. Ayrıca kendi ifadesiyle “fitratın ahkâmına isyan” olan atâleti yerin dibine batırıp sa’yin bekâ için önemli bir rükün olduğunu ifade ettiği “Fatih Kürsüsünde”ki vaazını da duayla bitirir. Vaz u nasihatinin en hararetli yerinde ikindi ezanını duyan vaiz, Kur’ân’ın, İslam’ın ve Müslümanların yeryüzünden silinmemesi için dua eder.

Yâ Rab, bizi kahretme, helâk eyleme...

- Âmin!

Tâ ibret olup kalmayalım âleme...

- Âmin!

Yetmez mi celâlinle göründüklerin artık?

Kurbân olayım, biz bu tecellîden usandık!

¹⁴ Tecelli etmedin bir kerre, Allah’ım, cemâlinle!
Şu üç yüz elli milyon rûhu öldürdün celâlinle!
Oturmuş eğlenirken senin – hâsâ – zevâlinle,
Nedir ilhâdı imhâlin o sâmit infîâlinle?
Nedir İslam’ı tenkîlin bu müsta’cel nekâlinle? (s. 177)
...
Yetmez mi musâb olduğumuz bunca devâhî?
Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i İlahî! (s. 188)

Bir fecr-i ümîd etmeli ferdâları te'mîn...

Göster bize yâ Rab o güzel günleri...

- Âmin!

Ferdâlara kaldıksa eğer... Nerde o ferdâ?

Hâlâ mı bu İslâm'ı ezen mâtem-i yeldâ?

Hâlâ mı bu âfâka çöken perde-i hûnîn?

Nârın yetişir... Bekliyoruz nûrunu...

- Âmin!

Müstakbel için sîne-i millette emel yok!

Bir ukde var ancak, o da: "Tevfik-i ezel yok!"

Sensin edecek "var!" diye vicdanları tatmin.

Çokma görme, İlahî, bize bir nefhamı...

- Âmin!

Kur'ân ayak altında sürünsün mü, İlahî?

Âyâtının üstünde yürünsün mü, İlahî?

Haç Kâ'be'nin altında görünsün mü, İlahî?

Çöksün mü nihâyet yıkılıp koskoca bir din?

Çektirme, İlahî, bu kadar zilleti...

- Âmin!

Ve'l-hamdu li'l-lâhi Rabbi'l-âlemîn... (s. 260)

"Necid Çöllerinden Medine'ye" şiirinde de Akîf'i âlem-i İslâm'ın değişik yerlerinden gelmiş Müslümanlarla birlikte Hz. Peygamber'in (s.a.v.) merkadinin başında büyük bir duygu galeyanı ve gözyaşları içinde şu şekilde dua ederken görürüz.

O nûru gönder, İlahî, asırlar oldu, yeter!

Bunaldı milletin âfâkı, bir sabah ister.

Înâyetinle halâs et ki dalga dalga zalâm

İçinde kaynamasın çarpıp duran İslâm!..

Bu secde-gâha kapanmış yanan yürekler için;
 Bütün solukları feryâd olan şu mahşer için;
 Harîm-i Kâbe'n için; sermedî Kitab'ın için;
 Avâlimindeki âyât-ı bî-hisâbın için;
 Nasîb-i dâimi hüsrân kesilmiş ümmet için;
 Şu hâk-i pâke bürünmüş semâ-yı rahmet için;¹⁵
 Biraz ufukları gülsün cihân-ı İslam'ın!
 Hudûdu yok mu bu bitmez, tükenmez âlâmın?
 O, çünkü, âleme hâkim yegâne kudret iken,
 Bir inkılâb ile mahrûm olunca azminden,
 Esâretin ne kadar şekli varsa katlandı...
 Vatanlarında garîb oldu kendi evlâdı!
 O azmi sen vereceksin ki eylesin sereyân,
 Soluk benizlere kan, inleyen göğüslere can...
 O rûhu ver ki, İlâhî, kıyâm edip dinin,
 Zemîne feyzini yaysın hayât-ı mâzînin... (s. 311-312)

“Hüsrân”daki gibi kendini çok yalnız ve bunalmış hissettiği bir zaman diliminde yazdığı “Leylâ”da da şairi bir nur, bir ışık arayışı içinde görürüz.

İlahî, yok mu âfâkında bir ferdâya benzer nûr? (s. 431)

Akif'i mahzun ve dilgir eden hâdiselerden birisi de Müslümanlar arasında kavmiyetçilik (asabiyye) gibi esaslara bağlı olarak ortaya çıkan tefrikalardır. *Safahât*'ın

¹⁵ Merhum Mehmed Âkif Bey, Millî Mücadele yıllarında Anadolu'yu dolaşarak sohbetleri ve va'azları ile halkı cihada teşvik etmekteydi. Kastamonu havâlisindeki va'azlarını bitirirken dua olarak şiirin bu kısmını da okumuştur. O sırada, bu mısraı çıkarmış ve onun yerine şu üç mısraı duanın içinde söylemişti:
 O bîkes ümmete va'd ettiğin sa'âdet için;
 Yegâne bezmine mahrem sirâc-ı sermed için;
 Resûl-i Muhterem'in, sevgilin Muhammed için;

birçok yerinde onun, ırk esasına bağlı çıkışlara şiddetle tepki gösterdiğini görürüz.¹⁶ Akif'e göre Avrupa'nın kâfir ve zâlimleri ile Asya'nın münafıklarının bir oyunu olan bu tür hareketler, muhtelif milletlerden meydana gelmiş Müslümanların vahdet ve kuvvetini parçalamaya hizmet etmektedir. Eşref Edib'in de ifade ettiği¹⁷ gibi milletin düştüğü tefrikalar karşısında hep feryat edip Allah'ına yalvaran Akif, "Vahdet" şiirinde de bu feryat ve isyanını şu şekilde dile getirir:

Yâ Rab ne onulmaz yaradır şimdiki hâli! (s. 442)

Hayatının son yıllarında yazdığı ve *Safahat*'ına almadığı bir manzumesinde de Müslümanların birlik ve beraberliği için dua eder:

Yâ Rab şu muazzam Ramazan hürmetine,

Kaldır aradan vahdete hâil ne ise;

Yâ Rab, şu asırlarca süren tefrikadan

Artık ezilip düşmesin ümmet ye'se.

Mâdâm ki verdin bize bir rûh-ı nevîn...

Yâ Rab, daha bir nefha-i te'yîd insin! (s. 538-539)

Akif'in dua başlıklı tek manzumesi olan "Ordunun Duası"nda ise Osmanlı askeri, yurduna düşmanın ayak basmaması ve mescitlerinin kiliseye çevrilmemesi için hep bir ağızdan Allah'a dua ederler. "İstiklâl Marşı"nın hatırlatan bu şiirin özellikle bazı kıtaları

Rûhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:

Değmesin ma'bedimin göğsüne nâ-mahrem eli;

Bu ezanlar – ki şehâdetleri dinin temeli –

Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli. (s. 477)

¹⁶ "Süleymaniye Kürsüsü"nde "birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı aynı milliyetin altında tutan İslâm'ı temelinden yıkacak zelzelenin kavmiyetçilik" fikri olduğunu söyler. (s. 161-162) "Hakkın Sesleri"nde de Balkanların kavmiyetçilik fikrinden dolayı elden çıktığını, milliyetin İslâm olduğunu, Arap'ın Türk'e, Kürd'ün Çerkez'e, Laz'a ve Arnavut'a karşı bir üstünlüğünün olmadığından bahseder. (s. 183-184) "Fatih Kürsüsünde"de de yine "bizim diyanetimize sekiz dokuz milletin sığmayacağından" bahseder. (s. 247) "Berlin Hatıraları"nda (s. 303) ve "Süleyman Nazif"e (s. 428) şiirlerinde de aynı konulara parmak basar.

¹⁷ Eşref Edib, *Mehmed Akif (Hayatı – Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları)*, c. 1, Sebülürşâd Neşriyatı, 2. Tab., İstanbul 1381-1962, s. 32.

mısralarının daha az sanatkârca söylenmiş bir şekli gibidir. Akif’in kurtuluş savaşı yıllarında verdiği hutbelerde cepheadeki asker için hassaten dua ettiğini, Hak’tan tevfik ve nusret talebinde bulunduğunu da biliyoruz.¹⁸

Akif’i en çok rahatsız eden hususlardan birisi de hamiyetsizlik ve “nemelazım”cılıktır. “Duygusuz olmak kadar dünyâda lâkin dert yok.” (s. 196) diyen ve gamsız, çilesiz insanlar için hayatın eğlenceden ibaret olduğunu söyleyen¹⁹ şairin, dualarında sık sık istediği şeylerden birisi de çile, ıstırap, utanmak hissi ve hamiyet sahibi olmak gibi insanı hayvandan ayıran ve kurtuluşun reçetesi olan hislerdir.

Göster, Allah’ım, bu millet kurtulur, tek mucize:

Bir “utanmak hissi” ver, gâib hazînenden bize! (s. 192)

...

Bu duygusuzluğa bir çâre yok mu Allah’ım? (s. 249)

...

İlahî! Nerde bir nefhan ki, donmuş hisler ürpersin, (s. 412)

Safahat’a almadığı “Yarası Olmayan Gocunması”da kendi ülkesinin millî şairine hakaret eden, Robert Kolej’den çıkmış küstah bir kız öğrenciden hareketle Batı hayranı züppe tipi için şöyle dua eder:

Utanmak ver, yeter, kâbilse Allah’ım, utandırmak! (s. 521)

Burada şu hususu da ifade etmek gerekir ki Akif’in manzum duaları arasında sadece Allah’tan değil, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) istenen şeyler de vardır.* Fakat bu istekler Hz. Peygamber’in (s.a.v.), Müslümanları yalnız ve yetim bırakmaması, dağılan sürüsünün başına geçip onları derleyip toparlaması temennisiyle sınırlıdır. “Pek Hazin Bir Mevlîd Gecesi” ve “Necid Çöllerinden Medine’ye” şiirinin sonundaki Sudanlının duası bu hususa örnek teşkil eder.

¹⁸ Mesela Kastamonu’da Nasrullah Camii’nde îrâd ettiği mevzisinde “kahraman ordu”ya şöyle dua eder: “Cenab-ı Hak o kahraman mücahidlerimize tevfikler ihsân buyursun; Anadolumuzun garbındaki bu sefil düşmanı da Ermenilerin bihakkın uğradıkları âkibete uğratsın...” İsmail Hakkı Şengüler, *Açıklamalı Mehmed Akif Külliyyatı*, Hikmet Neşriyat, c.9, İstanbul, s. 298.

¹⁹ Gamsız insanlara eğlence gelirmiş yaşamak;
Yüreğin hisli mi, işkencedesin, tâli’e bak! (s. 331)

* Allah’tan başka kimselerden istenen şeylerin ıstılahî olarak “dua” kelimesinin şumûlüne dâhil olup olmadığı mevzuu ilahiyatçıların konusudur.

Akif'in duaları içinde en önemli yeri işgal etmekle kalmayıp şahsî ve edebî tekâmülünün de zirvesini gösteren parçalar, Orhan Okay'ın da ifade ettiği²⁰ gibi, ağırlıklı olarak Gölgele'deki "Gece", "Hicran" ve "Secde" şiirlerinde karşımıza çıkar. Bu şiirlerde Akif, dünya ve masivâdan tecerrüt etmiş bir mistik edasıyla gözünü sadece ilâhî aşka dikmiştir. Onun bu mistik yönelişinde ailesinden ve vatanından uzakta kalışının, ihtiyarlık, hastalık ve fakirliğe maruz kalışının da etkisi vardır. Mısır'da enfûsî ve âfâkî tefekkürle daha fazla meşgul olma fırsatı bulan Akif, pek çok İslam âlimi* gibi hilkatin gayesinin ilâhî aşka vâsıl olmak olduğunu anlar. Bütün kâinatı umumî bir mabed (zikirhane), içindeki mahlûkâtı da ilâhî aşkın cezbelerinden Mevlevî gibi dönen kullar olarak görür.

Derinlikler, kovuklar, kuytular, şellâleler, yarlar,
Bulutlar, yıldırımlar, çöller, enginler, sular, karlar,
Güneşler, gölgeler, aylar, şafaklar... Hepsi çılgınlıkta;
Gelir tarrâkalar çaktıkça ecrâmın karanlıkta!

Sabâ dağlarda sûr üfler, coşar vâdide bin mahşer;
Denizler yükselir, seller döner, taşlar semâ' eyler.
Ufuklar çalkanır, kaynar ziyâ girdâbı göklerde;
Asırlar devrilir; çamlar, çınarlar çırpınır yerde.
Bütün zerrâtı sun'un bir müebbed neşveden serhoş;
Sağım serhoş, solum serhoş, İlâhî, ben ne yapsam boş! (s. 447)

Akif'i asıl dilgir eden şey; Hüsn-i Mutlak'ın bu ilâhî cezbeleri karşısında, güneşlerden ayrılmak sûretiyle meydana gelmiş dünyalar vecde gelip coşarken Rabb'in sinesinden ayrılmış olan kendisinin – nev'i beşerin – vecde gelmemesi veya onların durup dinlenmeden ibadet etmesine mukabil kendisinin tevakkuflar yaşamasıdır. İşte Akif, bu istiğrakı devam ettirebilmek için "Müminin miracı" olan namazdan yardım ister. Gece "bütün kandillerin tehlike" daldığı ve kendisinin yalnız kaldığı bir zamanda,

²⁰ M. Orhan Okay, *Mehmed Âkif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ yay., Ankara 1989, s. 133.

* Mesela İmam Gazalî, pek çok ilimle uğraştıktan sonra bu ilimlerin faydasızlığından bahseder ve herkesin asıl öğrenmesi gereken ilmin ilm-i mûkaşefe olduğunu söyler. Uzun zaman Bursa kadılığı yapan Somuncu Baba da tıpkı Belh hükümdarı İbrahim ibni Ethem veya Fatih'in babası II. Murad, oğlu II. Bayezid gibi âhir ömrünü tasavvuf neşvesi içinde geçirmeyi tercih eder. Hatırlatma neviden birkaç numunesini verdiğimiz bu hususun misalleri müstakim bir kitaba konu olacak kadar çoktur.

seccadesinin başında sevgilisini mabedine²¹ davet eder. Bir Hak dostunun: “Gönül beyt-i Hüda’dır, ânı pâk eyle sîvâdan” emrine uyararak da gönül yurdundan sevgilisinden başka her şeyi tehçir eder.

Gel artık mâsivâ yok, şimdi yurdum Tanrı yurdumdur;
Tüten hücremde îmânım, yatan, yer yer sücûdumdur. (s. 447)

Gönül mabedinden masîvâ adına her şeyi “söküp atan” Akif, bundan sonra Allah’tan cemâlî tecellilerini niyaz eder. İşte bu mısralar onun lirik dua şiirleridir:

Sen ey dilber ki serpildikçe handen fişkırır, yer yer,
Semâlardan, zeminlerden şafaklar, lâleler, güller;
Şu öksüz yurda bir gülmez misin? Hâlâ yetîmindir;
Bütün yangındı indirdiklerin, bir gün de nûr indir.
Hayır, ben handeden geçtim, celâlin etmesin tehdîd,
Açar haşyetle donmuş her sücûdum renk renk ümmîd.

İlahî pek bunaldım, nerde nûrun? Nerde gufrânın?
Cehennem gezdirip dursun mu âfâkımda hicrânın?
Evet, gafletti sun’um, lâkin insan gaflet etmez mi?
Yıkandım bir ömürdür döktüğüm yaşlarla, yetmez mi? (s. 445-446)

...

İlahî sînemin çınlar durur yâdınla eb’âdı,
Ne yapsın âbidin sensiz bu vîrân vahşet-âbâdı?
Nedir ma’nâsı, Ma’bûd olmadıktan sonra, mihrâbın,
Rükû’un, haşyetin, vecdin, bütün bîçâre esbâbın?

...

Bütün cevviyle, ecrâmiyle insin târumâr olsun,

²¹ Akif, bu mabedin kalp olduğunu, vaktiyle bu mabedin ilim ve irfanla süslenebileceğini zannederek yanıldığını söyler. (Eşref Edib, *Mehmet Akif*, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, 1357-1938, s. 165).

Nedir ma'nâsı bir kalbin ki âfâkında sen yoksun!
Güneşler geçti, aylar geçti, artık gel ki mihmânım,
Şühûddan cüdâ îmânla yoktur kalmak imkânım. (s. 446)

“Tevhîd Yahud Feryâd”da sıradan insanların kurtuluşu adına mücerret imanın “ne büyük bir cevher” olduğunu ifade ederken bu üç şiirde kendi adına vahdet-i şühûddan mahrum olan bir imana kanaat etmediğini görürüz. Yakîn mertebesine ulaşmayan ve ihsan şuuruna ermeyen bir imanın, kendi marifet ufku için pek de bir şey ifade etmediğini söyler. O nedenle dünyada bu mertebeye eremeyecek ve devamlı bir hicran yaşayacaksa ölümü tercih eder.

Ömürler geçti, sen yoksun gel ey bir tanecik Ma'bûd,
Gel ey bir tanecik gâib, gel ey bir tanecik mevcûd!
Ya sıyrılısın şu vahdet-gâhı vahşet-zâr eden hicran,
Ya bir nefhanla serpilsin bu hâsir kalbe itmînân.
Hayır, îmânla, itmînânla dinmez rûhumun ye'si:
Ne âfâk isterim sensiz, ne enfüs, tamtakır hepsi!
Senin mecnûnunum, bir sensin ancak taptığım Leylâ;
Ezelden sunduğun şehlâ-nigâhın mestiyim hâlâ,
Gel ey sâkî-i bâkî, gel, Elest'in yâdı şâd olsun:
Yarım peymâne sun, bir cür'a sun, tek aynı meyden sun!
...
Gel ey dünyâların Mevlâsı, ey Leylâ-yı vicdânım,
Senin yâd olduğum sînende olsun, varsa, pâyânım! (s. 444)

Akif'in şiirlerinde üç tane Leyla ile karşılaşırız. Birisi “Leyla” şiirinde bahsedilen Şark'ın Leyla'sıdır. Bu Leyla, İslam'ın âtîsidir. Müslüman ve Şarklı olmasından dolayı bu Leyla, Akif'in de Leyla'sıdır. İkincisi; “Necid Çölleri'nden Medine'ye”de kendisinden “Cânânım” diye bahsettiği ve merkad-i pâki için “hayme-yi Leyla” dediği Hz. Peygamber'dir. Üçüncüsü ve en önemlisi ise yukarıdaki örneklerde de gördüğümüz üzere Hz. Allah'tır. Aslında diğerlerinin Leyla olması da Allah'tan dolaydır. Yani Allah'ın sevgili olması bizatihi, diğerlerinininki bilvasıtaadır. Dolayısıyla

en güzel lirik duaları da bu Leyla ile vuslatı arayan, aşk-ı ilâhînin ifadesi mahiyetindeki şiirlerindedir.

Şu hususu da ifade etmek gerekir ki Akif'in manzum dualarının en önemli özelliklerinden birisi de toplu halde ve ağlayarak yapılmasıdır. Esaslı bir İslamî eğitime ve ruha sahip olan Akif, manzumelerinde duanın kabulünün en büyük vesilelerinden olan “duanın külliyet kesbetmesi” ve “gözyaşlarının da eşlik ettiği bir samimiyet içinde yapılması” esaslarına hassaten riayet etmiştir.

Netice itibariyle kelime anlamı olarak “istemek” mefhumunu ifade eden dua; ıstılahî olarak ihtiyaç diliyle, istidat diliyle ve şuur sahibi varlıkların diliyle Allah'a yalvarmak anlamlarına gelir. Cin ve insan gibi şuurlu varlıkların duası da “fiilî” ve “kavlî” olmak üzere ikiye ayrılır. *Safahat*'a alınmamış bir “Terkîb-i Bend”inde:

Kudret, azamet zâtına mahsûs u müselleme

Kudret, azamet sâdece zâtında nümâyân

Birsın, ezelifsin, ebedîsin, samedîsin

Yâ Rab sana yoksun demeye var mıdır imkân

Sensin bütün ef'âlde fa'âl-i hakîkî (s. 483)

diyen Mehmet Akif'in, şiirlerinde bu dua çeşitlerinin hemen hepsiyle Allah'a yalvardığını görürüz. Bununla birlikte onun en önemli duaları kavlı olanlardır. Akif'in kavlı dualarını da üçe ayırabiliriz. Bunlar: küçük, şahsî ve dünyevî işler için yapılan dualar; Türk milleti ve âlem-i İslam için yapılan dualar ve şairin mistik yönüne tercüman olan aşk-ı ilâhînin ifadesi mahiyetindeki dualardır. Fakat onun en lirik duaları, ilâhî aşkı terennüm ettiği manzumelerindedir.